

LUND UNIVERSITY

Med rullstolen mot nya världar. En kulturanalytisk studie av habiliteringsträning i stadsmiljö med ungdomar som använder rullstol.

Hansson, Kristofer

2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hansson, K. (2010). *Med rullstolen mot nya världar. En kulturanalytisk studie av habiliteringsträning i stadsmiljö med ungdomar som använder rullstol*. Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet.

<http://www.skane.se/Public/HAB/Forskningsplattform/Publikationer/Med-rullstolen-mot-nya-varldar-2010.pdf>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

LUNDS UNIVERSITET
Humaniora och teologi

Med rullstolen mot nya världar

**En kulturanalytisk studie av habiliteringsträning i
stadsmiljö med ungdomar som använder rullstol**

Kristofer Hansson

Hansson, Kristofer

MED RULLSTOLEN MOT NYA VÄRLDAR

En kulturanalytisk studie av habiliteringsträning i stadsmiljö med ungdomar som använder rullstol

Lund

Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds Universitet
2010

© 2010 Lunds Universitet samt författaren

Kopiera och distribuera gärna rapporten, men uppge alltid källa.

URN:NBN:se-2010-53

Abstract

Kristofer Hansson

To new worlds with the wheelchair. A cultural analysis of habilitation training in city environment with adolescents using wheelchair.

Studien undersöker utifrån ett kulturanalytiskt perspektiv hur en habiliteringsträning kan få ungdomar som använder rullstol att bli mer integrerade i stadsmiljöer. Rullstolen betraktas i studien främst som en frigörare. En specifik habiliteringsträning, kallad "Rulle på stan", studeras som lär ungdomarna att bemästra de hinder de möter i stadsmiljöer. Hindren kan vara trappor och hissar men också hur man åker buss eller köper glass på café. Med träningen kan ungdomarna skapa nya vanor i sin vardag, vanor som ger en tillit till att våga mer. I studien studeras vanan dels som en kroppslig praktik, dels som en social praktik. Den kroppsliga praktiken handlar om den kroppsliga erfarenhet i att handskas med rullstolen och hur det skapas en förtrogenhet för vilka hinder individen kan bemästra i staden. Den sociala praktiken handlar om mötet med andra människor och andra sociala färdigheter, som att läsa en busstidtabell eller beställa glass. Centralt för studien är att visa hur begreppet vanor, kroppsliga och sociala, kan ge en förståelse för hur habiliteringsträning ger ungdomar möjligheter i sin vardag att skapa ett mer självständigt liv och aktivt deltagande i samhällslivet.

The study examines from a cultural analysis perspective how habilitation training can learn adolescents who use wheelchair to become more integrated in urban environments. The wheelchair is considered in this study mainly as an emancipator. A specific habilitation training, called "Wheelchair in the city", is studied, that teaches adolescents to overcome the obstacles they meet in urban environments. The obstacles can be stairs and elevators, but also how to take the bus or buy ice cream at the café. With training the young people can create new habits in their daily lives, habits that give confidence to dare more. The study examines the habit as both a bodily practice and a social practice. The body practice is about the bodily experience of dealing with the wheelchair and how it creates a familiarity for which the individual can overcome obstacles in the city. The social practice is about meeting other people and social skills, such as reading a bus schedule or order ice cream. Central for this study is to show how the

concept of habits, bodily and socially, can provide an understanding of how habilitation training can give adolescents a more independent life and active participation in community life.

Keywords: Body, social, practise, habits, wheelchair, habilitation, adolescents

Kristofer Hansson, Ph.D., Lund University, Department of Arts and Cultural Sciences

kristofer.hansson@kultur.lu.se

Förord

Rapporten "Med rullstolen mot nya världar. En kulturanalytisk studie av habiliteringsträning i stadsmiljö med ungdomar som använder rullstol" är skriven inom Forskningsplattformen, Handikappvetenskap med inriktning habilitering. Ett stort tack för att denna möjlighet gavs.

Ständigt behjälpliga har den personal varit som arbetar med "Rulle på stan". De har svarat på mina frågor och noggrant beskrivit sin verksamhet för mig. Ett stort tack för att ni gett mig möjligheten att få följa med er i ert arbete!

Ett stort tack går till de ungdomar och deras föräldrar som gjort denna rapport möjlig! Mitt möte med ungdomarna har gett mig möjligheter att få ta del av en för mig ny värld; hur man bemästrar en rullstol till fullo i trappor och på bussar. Jag hoppas att min beundran är synlig i rapporten!

Lund i december 2010

Kristofer Hansson

Innehåll

Abstract	3
Förord	5
1. Inledning	7
”Rulle på stan”	8
Syfte och frågeställningar	11
Kulturanalys i studiet av habilitering	12
Metod	14
2. Resultat	17
På stan	18
Nya vanor, gamla ovanor	22
Kroppslig praktik	24
Social praktik	28
3. Diskussion	32
Referenser	37

1. Inledning

- Nu skall ni få en uppgift. Nu skall ni ta er tillbaka till McDonalds. Ni får inte ta samma väg tillbaks som ni kom. Vi ses om 10 minuter på McDonalds.

Fritidskonsumenten instruerar tre ungdomar som är med i habiliteringsträningen "Rulle på stan", där ungdomar får utveckla sina egna förutsättningar att ta sig fram med rullstol i stadsmiljö. Nu är de tre ungdomarna samlade på en trottoar i en större stad och bredvid dem går en trafikerad väg. Fritidskonsumenten har vid detta tillfälle hjälp av ytterligare en fritidskonsulent. Två av ungdomarna har med sina respektive mammor och en av killarna sin assistent. Ungdomarna skall ta sig fram i staden för att på så sätt testa på att på egen hand hitta i stadsmiljö. Innan de åker iväg säger fritidskonsumenten till ungdomarna: "Om man inte hittar vad gör man då"? Ingen svarar och det är tyst en stund innan fritidskonsumenten säger svaret högt till alla: "Ni frågar". De tre åker iväg längst trottoaren och medan de rullat iväg säger fritidskonsumenten högt till dem: "Nu håller ni ihop".

Kvar står föräldrarna, assistenten och de två fritidskonsulenterna. Om föräldrarna och assistenten är oroliga eller inte är svårt att säga men fritidskonsumenten manar dem att stå kvar och inte följa efter: "Hjälp dom inte nu", säger han. Ungdomarna åker i bredd och på den trånga trottoaren finns det inte mycket plats för möten. En äldre man med rullator får vika undan för gruppen. En av ungdomarna är lite långsammare och hamnar efter de andra två, men när avståndet är några meter stannar de två som kör först och väntar in. Därefter tar de sig över ett övergångsställe med rödljus. Väl över är ungdomarna nära snabbmatsrestaurangen och kan stanna där och vänta in gruppen av vuxna. När fritidskonsumenten kommer fram får de nästa uppgift, att öppna den tunga dörren in till snabbmatsrestaurangen och sedan på egen hand rulla in i lokalen. En uppgift som vi kommer att återkomma till i studien.

Den här uppgiften är en av många olika moment som ungdomar som använder rullstol får möjlighet att testa på när de är med i habiliteringsträningen "Rulle på stan". Det är en träningsform där habiliteringen lämnar sina egna lokaler och flyttar ut själva habiliteringen till den stadsmiljö där ungdomar är, som till exempel köpcentrum, snabbmatsrestauranger och caféer. Genom att söka upp de hinder som ungdomarna har svårt att klara av kan de i grupp öva på hindren och få råd

och tips av fritidskonsulenterna, som själva är vana rullstolsanvändare. Det kan handla om hur man hittar i staden, hur man åker rullstol ner för en trappa, tar sig säkert över ett övergångsställe med rödljus, öppnar tunga dörrar och så vidare. Det är alla moment som kan vara svåra att efterlikna och träna på i habiliteringens egna lokaler, men som finns som ett naturligt inslag i staden.

"Rulle på stan" är en habiliteringsträning som är tänkt att ge den enskilde ungdomen möjligheter att *våga mer* i sin egen vardag. Det handlar om att inte behöva förlita sig på sin assistent eller sina föräldrar när man skall ta sig ner för en trottoarkant eftersom man själv kan tekniken att ta sig ner. Lika centralt är det att på egen hand eller med hjälp av kompisar kunna hitta i staden och kunna åka till det köpcentrum eller café som man själv vill. Eller för den delen, att inte behöva förlita sig på färdtjänstens utan veta hur man skall använda sig av stadsbussen för att ta sig hem. Men hur kan detta *våga mer* förstås?

I denna studie kommer vi att följa några ungdomar och deras träning i "Rulle på stan". Genom att åskådliggöra med exempel, som ovan, kan en större förståelse ges för vad de lär sig. I studien belyses exemplen med kulturanalytiska teorier för att ge en förståelse för hur ungdomar som använder rullstol kan lära sig att våga mer i sin vardag. Det är också exempel som kan säga något om de vardagliga praktiker som fanns innan ungdomarna kom till "Rulle på stan" och hur det kan komma sig att femtonåringar inte tidigare har lärt sig att på egen hand hitta och ta sig fram i stadsmiljö. Avslutningsvis är det också exempel som kan säga något om vad habiliteringen tänker sig att ungdomarna skall kunna efter att ha varit med på "Rulle på stan".

"Rulle på stan"

"Rulle på stan" har tidigare ingående beskrivits av Madelene Berg och Per Sköldbäck i rapporten "Rulle på stan. En utvärdering av stadsträning i rullstol med ungdomar samt personal på Barn- och ungdomshabiliteringen inom Region Skåne" (Berg och Sköldbäck, 2009). År 2005 påbörjade träningen som ett pilotprojekt vid Region Skånes Barn- och ungdomshabiliteringsenheter i Helsingborg och Ängelholm och från år 2008 omfattar projektet samtliga enheter inom Barn- och ungdomshabilitering i Region Skåne. Det har efter rapportens publicering funnits ett stort nationellt intresse och Per Sköldbäck har i olika sammanhang informerat om "Rulle på stan" för Barn- och ungdomshabiliteringar runt om i Sverige.

Träningsupplägget i "Rulle på stan" är enkelt, det handlar om att lämna habiliteringens släta gymnastikgolv och ge sig ut i stadsmiljö med sina lutande trottoarer, kullerstensbelagda vägar, icke-fungerande hissar, höga trottoarkanter och så vidare. Utgångspunkten är att det i stadsmiljön finns hinder som på ett naturligt sätt kan bli en del av träningen och som ungdomen kan lära sig att överkomma. Det är från denna träning som exemplen i denna studie är hämtade.

Det finns en uttalad träningspedagogik i "Rulle på stan" som lägger vikt vid den enskilda individens egna förutsättningar och strävanden. I den tidigare nämnda rapporten definieras denna pedagogik på följande sätt:

Alla människor är individer och har olika förutsättningar och strävanden. Vid träningstillfällena är det viktigt att kursledarna aldrig tvingar någon av deltagarna att göra något som de inte vill eller inte vågar. Istället är målet att deltagarna skall få lära sig hur man gör, och då kan man alltid testa senare, när man känner sig mogen för det (Berg och Sköldbäck, 2009: 5).

I rapporten poängteras två mål för "Rulle på stan" och det är dels att öka ungdomarnas kunskap om allmänna kommunikationer, dels att integrera ungdomarna i stadsmiljö. Det första målet handlar om att ungdomarna skall lära sig att använda buss och tåg på ett sådant sätt att de inte är utelämnade till färdtjänst, utan kan nyttja även andra kommunikationsmedel. De olika momenten i en sådan träning kan, som jag senare kommer att exemplifiera, handla om att hitta rätt bussavgång till dit man skall åka, lösa biljett, komma på bussen eller tåget med rullstolen, färdas på ett säkert sätt i bussen och så vidare. Utifrån träningspedagogiken kan det handla om att den enskilde individen lär sig att på egen hand bruka allmänna kommunikationer, men det kan också handla om att individen skall få kunskap så att de på egen hand kan instruera föräldrar och assistenter om tillvägagångssättet vid till exempel påstigning på buss och tåg. Denna individualisering av träningen kommer att belysas ingående och där jag också pekar på att det är kunskapen om hur ungdomen *vill göra* som är det centrala i träningen.

Det andra målet är att integrera ungdomarna i stadsmiljö. Här handlar det om att bygga upp ungdomarnas självförtroende så att de kan och vågar röra sig i olika stadsmiljöer mer självständigt än tidigare. Det inledande exemplet med tre ungdomar som på egen hand rullade till en snabbmatsrestaurang är ett bra exempel på ett sådant moment där ungdomarna i grupp får lära sig att lösa de problem som uppkommer på vägen. Utgångspunkten för detta mål är att ge

ungdomar som använder rullstol samma möjligheter att vara i staden som andra ungdomar. Målet definieras tydligt i rapporten: "Med detta vill vi visa att ungdomarna kan fungera precis som andra ungdomar och att de skall våga ta för sig och synas" (Berg och Sköldbäck, 2009: 5). "Rulle på stan" är inte enbart en habiliteringsträning som fokuserar på den enskilda individens utveckling utan träningen har också som mål att fler ungdomar som använder rullstol skall synas i stadsmiljö. Därmed möter ungdomarna inte enbart svårigheter i form av höga trottoarkanter eller komplicerade busstidtabeller, utan också reaktioner från stadens alla människor som på olika sätt interagerar med ungdomarna. Jag kommer i studien att återkomma till de situationer där allmänheten vänder sig till ungdomarna och vad som då händer.

I rapporten finns en lathund för ett träningsupplägg på fem träffar. När jag har deltagit har fritidskonsulenter och sjukgymnaster inte följt detta upplägg, utan snarare skapat träningstillfällen som varit inspirerade av de olika uppläggen. Med en kort sammanfattning av de fem stegen vill jag ge en inblick i hur träningen kan genomföras över en period om några veckor och vad den kan tänkas innehålla för olika moment. I studien kommer jag att återkomma till många av momenten och ge utförligare beskrivningar.

- Träff 1 i gymnastiksal: genomgång av rullstolens mekanik och kontroll av lufttrycket i däck. Vid tillfället övar ungdomarna också på hur man uppnår ett gott rullande genom att ha rätt armrörelser och sitta rätt i rullstolen.
- Träff 2 på stan: Ungdomarna träffas på stan och får olika moment att träna på. Det kan till exempel vara att ta sig upp och ner för trottoarkanter eller en brant backe. Vid träffen åker gruppen också till ett café där ungdomarna själva får beställa och betala vad de vill äta och dricka.
- Träff 3 på stan: Nya moment läggs in i träningen samtidigt som gruppen fortsätter träna på de moment som funnits med i de två första träffarna. Vid detta tillfälle övar ungdomarna på att åka upp och ner för en rulltrappa samt prövar på att åka buss.
- Träff 4 på stan med föräldrar: Vid denna träff får ungdomarna möjlighet att visa upp sina färdigheter för sina föräldrar. Det blir också en möjlighet för föräldrarna att lära sig hantera de olika teknikerna och få en egen förståelse för vad deras barn har lärt sig.

- Träff 5 i en skateboardpark: Ungdomarna får först ordna tåg- eller bussbiljetter för att kunna åka till en skateboardpark i en annan stad. Väl framme åker ungdomarna i skateboardparken och utmanar sig själv i de många olika hinder som finns i parken.

Syfte och frågeställningar

I Socialstyrelsens författningssamling presenteras de föreskrifter och allmänna råd kring habilitering som habiliteringsenheter runt om i landet skall följa. Socialstyrelsen är noggrann med att påpeka att habilitering handlar om att utveckla och bibehålla den bästa möjliga funktionsförmåga individen kan uppnå. Om detta skriver de:

Insatser som ska bidra till att en person med medfödd eller tidigt förvärvad funktionsnedsättning, utifrån dennes behov och förutsättningar, utvecklar och bibehåller bästa möjliga funktionsförmåga samt skapar goda villkor för ett självständigt liv och ett aktivt deltagande i samhällslivet (SOSFS, 2008:20).

Det finns från Socialstyrelsen och Sveriges landsting ett intresse att undersöka hur habiliteringen kan utforma sina olika insatser på bästa sätt (Socialstyrelsen, 2002). En god funktionsförmåga är grunden för att skapa villkor som gör att individen kan leva ett mer självständigt liv och också vara mer aktivt deltagande i samhällslivet. I denna studie utgår jag från habiliteringsträningen "Rulle på stan" för att undersöka en konkret insats och hur vi utifrån ett kulturanalytiskt perspektiv kan förstå hur den kan utveckla ungdomars möjligheter att ha en god funktionsförmåga.

Jag använder inte ordet funktionsförmågor eftersom jag anser att det är ett begrepp som lägger allt för mycket fokus på kroppens olika funktionella förmågor och därmed finns det en risk att individers sociala förmågor inte diskuteras i lika hög utsträckning. Återgår vi till det inledande exemplet i studien menar jag istället att det finns ett antal moment som de tre ungdomarna har lärt sig eller håller på att lära sig när de tar sig fram längst trottoarkanten och som därmed håller på att bli en *vana* för hur de kan röra sig i stadsmiljön. Vanan kan vara både kroppslig i form av att ungdomen lär sig att hantera rullstolen på ett nytt sätt, liksom social genom att hon eller han lär sig hur man tar sig fram i stadsmiljö eller använder stadsbussen. Vanan används i denna studie för att studera hur ungdomar socialiseras in i en viss kultur och hur det inom denna kultur skapas vanor för hur

vardagen skall organiseras (jfr Frykman och Löfgren, 1992). Vanorna blir en form av rutin i vardagen där individen handlar på nästan samma sätt för att det är enklast eller känns mest bekvämt, oftast blir det ett handlande som individen kan genomföra utan att reflektera över det.

I studien utgår jag ifrån ett perspektiv där "Rulle på stan" betraktas som en habiliteringsträning som bryter de gamla vanorna där individen kanske inte vågar eller inte vet hur man använder stadsbussen, hur man tar sig upp eller ner för höga trottoarkanter, hur man orienterar sig i stadsmiljö och så vidare. Därmed handlar det lika mycket om att skapa nya vanor, som att synliggöra de gamla vanorna som individen inte längre kan behålla om hon eller han skall bli mer aktiv och självständig. Genom olika träningsmoment lär habiliteringen ut ett antal vanor som de anser vara centrala för att ungdomarna skall klara sig mer självständigt i staden.

Utifrån denna bakgrund är syftet med studien att analysera hur ungdomars vanor produceras och reproduceras utifrån en social- och kroppslig praktik i habiliteringens regi. Syftet kommer i studien att diskuteras utifrån följande frågeställningar: Hur synliggörs vanor i en habiliteringsträning? Hur produceras och reproduceras vanor i en habiliteringsträning? Vilka sociala och kroppsliga praktiker produceras och reproduceras av dessa vanor? Frågeställningarna studeras utifrån ett kulturanalytiskt perspektiv som presenteras härnäst.

Kulturanalys i studiet av habilitering

Denna kulturanalytiska studie riktar in sig på hur kultur som praktik producerar och reproducerar erfarenheter, kunskaper och värden som delas i ett samhälle. Den kulturella praktiken är en rutin för hur vi till exempel hälsar på människor vi möter, vilka föremål vi omger oss med eller, för den delen, hur vi handskas med dessa föremål (jfr Reckwitz, 2002). Praktiken kan vara, som vi kommer se i studien, både kroppslig, hur vi handskas med föremålen, och social, hur vi hälsar. Det är den enskilda människan som iscensätter dessa praktiker och hon betraktas som ett agerande subjekt som är sammanflätad med den situation som hon är en del av (jfr Frykman och Gilje, 2003; Hansson, 2007b). I varje enskild situation finns begränsningar som hindrar människan att agera så som hon önskar och det kulturanalytiska perspektivet studerar både vad individen gör med dessa förutsättningar samt vad förutsättningarna gör med individen (jfr Jackson, 1996). Sådana förutsättningar kan för ungdomar som använder rullstol vara hur man blir

bemött när man skall ta stadsbussen eller hur biblioteket kan vara anpassat för att man lätt skall kunna rulla in med rullstolen. I dessa förutsättningar återfinns också rullstolen, som kan se olika ut och som utvecklas för att bli optimal (jfr Krantz 2009; Samuelsson, 2002). Förutsättningarna kan vara både sociala och materiella och det är i relation till individen och dennes praktiker som förutsättningarna antingen utvecklas till möjligheter som individen kan dra nytta av för sitt eget handlande eller om det utvecklas till begränsningar minskar individens handlingsmöjligheter (jfr Hedvall, 2009). I denna studie används begreppet vanor för att studera den sociala praktiken.

Vanor socialiseras vi in i genom att vara del av en specifik kultur. Kommer vi till en ny arbetsplats förstår vi ofta själv, eller får det berättat för oss, hur vi skall vara klädda, vid vilka tider vi skall vara på jobbet, när man skall ta rast och så vidare. Det finns andra vanor som vi tidigt i livet socialiserats in i och som vi inte lika lätt eller lika gärna gör oss av med. Att borsta tänderna är en vana vi inte gärna hoppar över. Vi kan prata om att det finns en trögrörlig kultur som gör att gamla vanor består och inte så enkelt förändras (Frykman och Löfgren, 1992). Har vi en gång socialiserats in i denna kultur så blir det också väldigt svårt att göra sig av med vanan. Vi upplever att den är en del av vem vi är. Vanan är därmed också en form av tillit som vi känner till hur vi själva skall handla och hur vi förväntar oss att omgivningen skall handla gentemot oss, vi kan prata om att vanan underlättar för ett beteende som bygger på rutin (jfr Misztal, 1996).

I den studerade habiliteringsträningen reproduceras och produceras en mängd olika vanor när ungdomarna åker buss eller tar sig fram i staden. Med det kulturanalytiska perspektivet kan vi synliggöra (1) de vanor som ungdomarna har med sig in i träningen och (2) de vanor som ungdomarna lär sig vid habiliteringsträningen. För ungdomarna handlar det inte bara om att lära sig att tekniskt hantera rullstolen, utan viktiga moment är också att lära sig att läsa av tidtabeller, hantera pengar, kommunicera med busschauffören och så vidare. Med andra ord handlar det om att skapa en vana att hantera vardagen.

Avslutningsvis skall jag nämna några ord om begreppet habilitering och hur jag i denna studie relaterar det till begreppet vanor. Begreppet habilitering förstås först och främst som en behandlingsprocess som sker inom landstingets uppdrag (jfr Bohlin, 2009). Denna process kan se olika ut och kan vara både inriktad på praktisk träning, som föreligger denna studie, eller en mer klinisk verksamhet (jfr Standal, 2009). Behandlingsprocesserna har som mål att utveckla och bibehålla, som Socialstyrelsen skriver, "bästa möjliga funktionsförmåga samt skapar goda

villkor för ett självständigt liv och ett aktivt deltagande i samhällslivet" (SOSFS, 2008:20). Genom att studera vanor i en specifik träning kan habiliteringens behandlingsprocesser synliggöras, eller mer specifikt; hur erfarenheter, kunskaper och värden produceras och reproduceras inom denna process. För att synliggöra dessa vanor har jag i denna studie använt mig av en etnografisk metod som presenteras härnäst.

Metod

Jag har observerat habiliteringsträningen "Rulle på stan" och de människor som tar del av denna träning, både de ungdomar som tar del av träningen och den personal som är tränarna (jfr Kaijser och Öhlander, 1999). Genom att observera händelser i fält ges möjlighet att studera hur sociala praktiker tar sig form i en specifik kontext och vilka konsekvenser det får för de individer som är en del av denna kontext. Det är en metod som studerar individerna som självständiga aktörer, utan snarare intresserar sig för de många praktiker och relationer som uppstår i kontexten. Genom att vara på plats och studera händelser blir det möjligt att synliggöra hur dessa praktiker organiserar vardagslivet (Frykman och Gilje, 2003).

Själva observationen går till som så att jag följer gruppen som är med på "Rulle på stan" och samtidigt antecknar vad jag ser och hör i ett litet block. Jag skriver också ner mindre reflektioner som jag gör under själva fältarbetet. Dessa anteckningar ligger sedan till grund för den sammanhängande berättelse som jag skriver ut på datorn efter det att fältarbetet är avslutat. Det är en berättelse som beskriver vad *jag* observerade under mitt fältarbete. Framför datorn finns möjlighet att utveckla de korta och fragmentariska anteckningarna och skapa meningar som kan bilda en sammanhängande berättelse. Denna berättelse beskriver olika händelser inom habiliteringsträningen och en sådan berättelse presenterades i inledningen av denna studie när jag beskrev hur tre ungdomar tog sig från en plats i staden till en annan. Berättelsen är också början av den analys som slutförs i skrivprocessen och som presenteras i denna studie. Här omvandlas de många olika berättelserna till något jag benämner etnografier, vilket är beskrivningar och, genom teorier, analyserade och utvalda situationer av habiliteringsträningen (jfr Geertz, 1973; Thorne, 1993). Etnografin är därmed den metod som innefattar både själva observationen, bearbetningen av observationen vid datorn, den teoretiska

analysen och urvalet av material samt presentationen av detta arbete i form av en etnologisk text.

Sammanlagt har sex stycken tillfällen av habiliteringsträningen observerats under en period av 8 månader, från november 2009 till juni 2010. Varje observationstillfälle har varat i cirka två timmar och resulterat i snitt en fem sidor lång observationstext. Sju stycken ungdomar har vid de sex olika tillfällen följts, några bara en gång, andra vid upprepade tillfällen. Det har getts möjlighet att följa fyra tjejer och tre killar i åldrarna runt 15 år. Aktiv rullstol används av fem av ungdomarna, en använder en elrullstol och en använder en elmoped. I studien har dessa olika rullande hjälpmedel genererat material som på ett bra sätt kompletterar varandra och bidrar till en mer nyanserad analys av habiliteringsträningen "Rulle på stan".

Observationerna har kompletterats med att jag har intervjuat tre stycken vuxna från den personal som arbetar med "Rulle på stan". Dessa intervjuer har gjorts i ett tidigt stadium av studien och därmed fungerat som ett bakgrundsmaterial för att få en större förståelse för habiliteringsträningen under själva fältarbetet. Delar av intervjuerna använder jag i denna studie. Jag har också intervjuat två av killarna som är med på träningen i "Rulle på stan". De två intervjuer som har gjorts används i studien. Ett annat viktigt material i denna studie är den tidigare presenterade rapporten: "Rulle på stan. En utvärdering av stadsträning i rullstol med ungdomar samt personal på Barn- och ungdomshabiliteringen inom Region Skåne" (Berg och Sköldbäck, 2009). Rapporten har använts som ett bakgrundsmaterial.

Studien har prövats vid Regionala Etikprövningsnämnden vid Lunds universitet och ansökan finns diarieförd under nummer 2009/557. Under fältarbetet har det varit centralt att skapa en god relation till ungdomarna och personalen från habiliteringen för att de skall känna förtroende för mig som forskare. Det har också varit viktigt att minska påverkan på själva habiliteringsträningen, vilket har inneburit att jag mestadels har varit tyst och stått lite i bakgrunden och observerat vad som har hänt. I den föreliggande studien har namn och annan personlig information tagits bort för att undvika att ungdomar och personal går att identifiera. Alla personer som ingår i studien har gett sitt medgivande före det första observationstillfället. Under själva observationerna har människor i omgivningen ibland interagerat med ungdomarna och personal, det kan till exempel vara busschaufförer som pratar med ungdomarna som skall gå på bussen eller någon flanör som kommenterat ungdomarnas, ibland, våghalsiga träning i trappor. Vad

dess personer har sagt och gjort har skrivits ner vid observationstillfället och en del av detta material finns också presenterat i studien. Från dessa personer har inget medgivande tagits då jag inte betraktar dem som en del av studien.

2. Resultat

Jag har i mina observationer av "Rulle på stan" först och främst intresserat mig för hur ungdomar som använder rullstol kan skapa sig delaktighet i de varierande utbud staden erbjuder. Istället för att betrakta det rullande hjälpmedlet som ett hinder för den enskilda ungdomen har jag sökt mig till de situationer där rullstolen har blivit en *frigörare* för individen (Sapey et al., 2005). Det är situationer där individen med hjälp av teknik och mod lär sig hantera rullstolen på ett sätt så att nya möjligheter öppnas. För den enskilde innebär detta att sådant som tidigare inte upplevdes som möjligt att genomföra nu kan bli en integrerad del i den egna vardagen. Rullstolen betraktas som en inkluderande resurs (Nygren, 2008). I denna resultatdel kommer jag att presentera ett antal sådana exempel där ungdomar lär sig att ta sig fram i staden mer självständigt.

Kapitlet som här föreligger är indelat i fyra underkapitel som var för sig beskriver olika delar av studiens resultat. I första delkapitlet, "På stan", diskuteras på vilket sätt vanor kan synliggöras för att på så sätt kunna förstås och analyseras. Detta görs genom ett resonemang om hur specifika platser kan synliggöra annars inte så synliga vanor. I delkapitlet frågar jag mig hur vi kan använda specifika händelser på enskilda platser för att säga något mer allmänt om vanor. Resonemanget exemplifieras med en etnografi där en kille åker stadsbuss i "Rulle på stans" regi. I nästa delkapitel, "Nya vanor, gamla ovanor", ges några kortare exempel för att belysa hur vanor produceras och reproduceras i en habiliteringsträning, men också hur vissa tidigare vanor kan vara väldigt svåra att förändra. Samtidigt som en vana kan skapa en tillit i vardagen att våga göra saker kan det också finnas en oro i att testa och våga göra nya saker. I tredje delkapitlet, "Den kroppsliga praktiken", utvecklas ett resonemang om hur kroppen och dess praktiker är en del i de vanor ungdomarna har. Genom att lära sig en ny kroppslig praktik kan individen också, kroppsligt, göra andra saker. I det avslutande delkapitlet, "Den sociala praktiken", vänds fokus mot de sociala praktiker som handlar om individens möten och relationer till andra människor samt kunskaper om hur man läser en busstidtabell eller beställer en hamburgare på snabbmatsresturangen. Vi får här följa en tjej och hur hon skaffar information om kollektivtrafiken för att kunna ta stadsbussen. Genom att få öva på nya sociala praktiker inom habiliteringsträningen finns det möjligheter för individen att börja skapa en tillit till att också våga göra dessa saker i den egna vardagen. Det kan handla om att själv beställa fika på ett café eller ta

bussen. Studien avslutas med ett kapitel där de resultat som här skall presenterats sammanfattas och diskuteras. Här diskuteras också de etiska problemställningar som uppkommer genom habiliteringsträningen.

På stan

En utgångspunkt för denna studie är att vanor är handlingar som individen utför i vardagen mer eller mindre oreflekterat. Därmed är det också handlingar som det kan vara svårt att prata om, det är något som man gör utan att tänka eller prata om det. Även för den som studerar vanor kan det vara svårt att upptäcka dem. Av denna anledning behövs det en metod för att möjliggöra ett synliggörande av de vanor som finns i ungdomarnas vardag och de vanor som habiliteringsträningen lär ut, en metod som kan få oss att distansera blicken och omvandla det vardagliga och nästan osynliga till något synligt.

En metod som jag har använt i mina fältarbeten är att hitta de brytningar där den tidigare vanan inte längre kan användas och en förhandlingssituation istället uppstår. Jag fokuserat mer specifikt på de hinder i stadsmiljön som ungdomarna stöter på och där de i situationen måste hitta en lösning, tillsammans med habiliteringspersonalen, för att komma förbi hindret. I dessa situationer kan en känsla av orolighet och osäkerhet uppstå och individen undrar hur hon eller han skall lösa den nya situationen (jfr Frykman och Löfgren, 1992). Detta är en metod som fokuserar på den faktiska platsen där ungdomarna, tillsammans med tränarna, aktivt söker sig till men samtidigt måste komma över hindret för att kunna ta plats. När hindret uppstår menar jag att platsen kan definieras som en *kritisk plats* där individen måste agera (Hansson, 2007a). Om individen inte tar sig över hindret blir hon eller han utestängd från att vara på den specifika platsen och visar samtidigt på vilka tidigare vanor som inte kan användas för att ta plats i staden (jfr Franzén, 2005). Utifrån detta resonemang kan "Rulle på stan" diskuteras som en träning för att lära ungdomarna tekniker för att kunna överkomma de kritiska platserna och därmed också kunna ta plats. För att exemplifiera de kritiska platsernas möjligheter att studera vanor skall jag här ge ett etnografiskt exempel när en ung kille, jag kallar honom Mikael, åker stadsbuss i "Rulle på stans" regi.

Mikael är i övre tonåren och använder rullstol dagligen, mest aktiv rullstol. Han kan gå kortare sträckor med hjälp. Mikael har en mental funktionsnedsättning som gör att han bland annat har svårt att orientera sig i stadsmiljö. Inför varje "Rulle på

stan" möte bestäms träffpunkten ute på stan och ungdomarna tar sig på egen hand, men hjälp av sin assistent eller föräldrar till mötesplatsen. Vid detta tillfälle som jag här skall presentera sker mötet inne på ett köpcentrum i en större stad. I gruppen, som består av fem ungdomar, har fyra lämnat återbud för dagen och det är bara Mikael och hans assistent som dyker upp. Två fritidskonsulenter är med vid tillfället som instruktörer. Efter ett kort samtal inne på köpcentrumet kommer Mikael och fritidskonsulenterna fram till att de skall åka stadsbuss. Mikael får som uppgift att ta sig från den plats där de nu är och ut till den hållplats utanför köpcentrumet där ett antal busslinjer kommer in. Han skall där välja en buss som går till, vad jag här kallar, Torget, som ligger några hållplatser bort från köpcentret. Förutom denna förflyttning skall Mikael också förklara för den fritidskonsulent som följer med på bussresan de olika moment som skall göras, den andra fritidskonsulenten tar sig på egen hand till Torget för att där möta upp Mikael när han kommer fram.

Mikael och fritidskonsulenten rullar ut från köpcentret och efter följer assistenten och jag. När vi kommer till hållplatsen är denna uppdelad på två sidor av gatan där resenären så att säga måste välja rätt gatsida för att också komma på den stadsbuss som går åt det håll man hade tänkt sig. För att hamna på rätt buss som går till det torg som det är planerat att Mikael skall åka till måste man ta sig över gatan. Mikael rullar först mot ett övergångsställe för att ta sig över gatan och till busshållplatsen på andra sidan, när han stannar och istället börjar prata med fritidskonsulenten:

Mikael: Man kan ta 5:an till Torget.
Fritidskonsulenten: Hur tar man reda på det?
Mikael: Man kan fråga.

Mikael bor i staden och kan sedan tidigare en del av busslinjernas turer. Vid detta tillfälle är han däremot osäker på vilken sida av gatan bussen till Torget går ifrån, så därför bestämmer han sig för att inte åka över övergångsstället utan istället ta reda på mer information på den sida han redan är på. Den första kritiska platsen uppstår där Mikael måste agera för att inte bli utestängd. Mikael och fritidskonsulenten rullar mot en informationstavla där busstider och bussarnas färdvägar finns. Fritidskonsulenten ställer en retorisk fråga samtidigt som han pekar åt vilket håll den bussen går som de skall ta: "Om vi skall mot det hållet, skall vi titta här"? Mikael svarar: "Titta på den andra sidan" och så fortsätter han: "Då måste vi rulla över gatan". Den kritiska platsen omvandlas till något som han kan ta plats på.

De båda vänder om och rullar istället över till den andra sidan av gatan genom att använda sig av övergångsstället. Gatan är starkt trafikerad och den första bilen som kommer stannar inte trots att Mikael är vid övergångsstället. Ett annat problem med just detta övergångsställe är en trottoarkant som man först måste ta sig ner ifrån om man kommer med rullstol och sen, när man åkt över gatan, ta sig upp för. Men denna kant är inga problem för Mikael utan han har en rullstolsteknik för att ta sig både ner och upp för kanten. Väl över säger han: "Vi kan fråga här", och så pekar han på bussarna som står framför dem. Han rullar fram till hållplatsen och när en buss stannar framför honom rullar han fram och frågar busschauffören: "Går du till Torget"? Han får ett ja till svar.

Mikael får hjälp upp på bussen av sin assistent och väl uppe kan han betala med sitt busskort. Efter dem kommer fritidskonsulenten och sist jag. Väl inne i bussen får Mikael hjälp av sin assistent att placera sig vid den plats i bussen som är anpassad för rullstolar. Nackdelen med denna plats är att han åker baklänges och får därmed svårt att läsa den digitala skylten där de olika hållplatserna dyker upp efterhand som bussen kör. Han måste anstränga sig för att vända sig om för att titta. Det slutar med att han och assistenten kommer överens om att han istället skall lyssna på bussens automatiska anrop som är förre varje hållplats. Efter några stopp ropar bussens högtalarsystem upp att nästa stopp är Torget. Mikael säger till de andra två: "Torget, då var det dags". Väl framme hjälper assistenten Mikael att komma av bussen, där står nu också den andra fritidskonsulenten och väntar.

Hindren som skapar den kritiska platsen förstås som en produkt av specifika historiska, kulturella och rumsliga förändringar av stadsmiljön där en funktionsnedsättning blir ett funktionshinder genom miljön (jfr Glesson, 1996 och 1999). Vad som i ett samhälle blir ett funktionshinder för en individ är därmed beroende av vilka miljöer detta samhälle har skapat och skapar (jfr Oliver, 1983; Thomas, 2007). Perspektivet separerar på detta sätt den unika och individuella funktionsnedsättningen från miljön och där termen kritiska platser kan användas som en metod för att synliggöra dessa kulturella och historiska konstruktioner.

För att synliggöra hur de kritiska platserna skapas måste vi också synliggöra hur människor stängs ute när deras funktionsnedsättning omvandlas till ett funktionshinder. Enligt Rob Kitchin är platser utestängande på två olika sätt: (1) platser är organiserade så att människor med funktionsnedsättning skall *vefa sin plats* och (2) platser budskap är att människor med funktionsnedsättning skall uppleva att de är *utanför platser* (Kitchin, 1998). Hindren är konstruerade på ett sådant sätt att individen upplever när hon eller han inte kan ta plats och därigenom

skall hon eller han också veta sin plats. Funktionshindret är därmed en internaliserad känsla som gör att individen upplever att hon eller han inte platsar.

Det första hindret Mikael möter är informationen om vilken stadsbuss han skall ta och på vilken sida av gatan han skall ta stadsbussen. Redan här möter han alltså ett hinder som gör det svårt för honom att använda sig av stadsbussen. Han har också en svårighet att ta sig på stadsbussen. Trots att bussarna i dag är konstruerade så att ingången skall vara i markplan så att man enkelt skall kunna komma på med rullstol uppstår ändå svårigheter för Mikael. Det kan vara att busschauffören inte stannar precis intill hållplatsen eller att hållplatsen trots allt inte är anpassad till bussen. Vid tillfället ovan får jag till exempel hjälpa tränaren, som själv använder rullstol, eftersom han inte har den armstyrkan som krävs att trycka sig upp på bussen. Väl uppe på stadsbussen uppstår ett antal nya hinder. Det första är att stadsbussar är konstruerade för att ta max två objekt i form av rullstolar, barnvagnar och rullatorer. På den buss vi går på är där redan en barnvagn vilket resulterar i att tränaren får stå i gången av bussen, vilket får anses vara en osäker plats att parkera sin rullstol och dessutom får andra resenärer svårt att ta sig förbi. Ett annat hinder är att Mikael får platsen där han åker baklänges och på så sätt inte kan läsa av de olika stationerna på informationstavlan och därmed följa bussens rutt. De två som använder rullstol i den här situationen kan inte ta plats på samma sätt som de andra resenärerna och måste anpassa sig till de begränsade utrymmen som finns. Ett avslutande hinder att lyfta fram från etnografin är den förhöjning som finns i gatstenen vid övergångsstället och som gör det problematiskt att ta sig både ner och upp från gatan.

I etnografin finns en mängd olika situationer där platsen skulle kunna utvecklas till en kritisk plats och i förläggningen skapa ett utanförskap. Genom att använda oss av termen kritiska platser finns det analytiska möjligheter att synliggöra vilka former av hinder som finns och därmed också ge en förståelse för på vilket sätt individen är hindrad att vara på dessa platser. Så kan vi se att Mikael har lärt sig en mängd olika tekniker för hur han skall bemästra olika hinder, ibland själv och ibland tillsammans med sin assistent, och där han då också kan skapa sig möjligheter i staden. När dessa tekniker omvandlats till rutiner som han i vardagen inte behöver reflektera över kan vi prata om nya vanor i hans handlande som gör att han kan ta plats i staden. Rullstolen blir en frigörare.

Nya vanor, gamla ovanor

En del vanor socialiseras vi in i tidigt i livet och upplevs som svårföränderliga, vi kan prata om att det finns en trögrörlig kultur som gör att gamla vanor består och inte så enkelt förändras (Frykman och Löfgren, 1992). Har vi en gång socialiserats in i denna kultur så blir det också väldigt svårt att göra sig av med vanan. Vi upplever att den är en del av den vi är. Men det är också en form av tillit som vi känner till hur vi själva skall handla och hur vi förväntar oss att omgivningen skall handla gentemot oss och där vi upplever att vanan underlättar ett mer rutiniserat och regelstyrt beteende i vardagen (jfr Misztal, 1996). Samtidigt kan vanor vara begränsande och ibland även vara utestängande för individen. Det är av denna anledning värt att fundera på hur vanor produceras och reproduceras i en habiliteringsträning som "Rulle på stan".

För den som använder rullstol uppstår delvis andra vanor än för den som är gående (jfr Oliver, 1993). Men det är också så att det finns vanor som den som använder rullstol aldrig blir socialiserad in i eftersom hon eller han inte får möjligheten att prova. Jag skall ge ett exempel återberättat i en intervju jag gjort med personal som jobbar med stadsträningen. Exemplet går tillbaks till ett av de första tillfällena när stadsträningen som modell skulle testas. Ett av de första momenten som personalen vid detta tillfälle ville pröva och som man tänkte att ungdomarna ganska enkelt skulle lösa var att åka hiss. Detta var en grupp ungdomar som till vardags använde aktiv rullstol. Personalen lät ungdomarna på egen hand åka in i en hiss där de skulle ta sig upp en våning och där samlas utanför hissen. Gruppen rullade in i hissen och personalen stod kvar utanför med en förvisning om att de med enkelhet skulle klara av övningen. Efter en relativt lång tidsperiod öppnades hissen på nytt på entréplan med ungdomarna kvar i hissen. Det visade sig att ungdomarna inte visste vilken av knapparna man skulle trycka på för att ta sig upp till rätt våning. Förklaringen till denna okunskap var enligt den intervjuade att det alltid fanns en förälder eller en assistent som tryckte på rätt knapp inne i hissen och att ungdomarna därmed aldrig fått lära sig att förstå sambandet mellan knappar och våningar.

Att lära sig att åka hiss kan liknas vid en vana att hantera en teknisk konstruktion, något individen måste socialiseras in i för att kunna hantera på egen hand. Att bryta den tidigare socialiseringen om hur hiss-åkandet skall gå till och istället skapa en ny rutin handlar därmed om att skapa en vana att hantera vardagen på ett annat sätt än vad man gjort tidigare. Vi kan genom exemplet också se att hindren i stadsmiljön inte enbart är fysiska, i form av höga kanter eller icke-fungerande

hissar, utan hindren kan också bygga på en vana som ungdomen blivit socialiserad in i sedan tidigare. I exemplet med hissen finns det sannolikt inget i dess konstruktion som en tjej eller kille i tidiga tonåren inte skulle kunna klara av.

Att åka hiss kan betraktas som en vana som ungdomarna enkelt kan ta åt sig och lära sig, men det finns samtidigt andra vanor som är kopplade till mer trögrörliga kulturer som inte låter sig förändras lika enkelt. Dessa trögrörliga kulturer kan ta många och skiftande uttryck och här vill jag lyfta fram ett exempel som kan förtydliga att det också kan vara ett handlande där man vågar göra saker som man inte är helt säker på att man klarar av. Exemplet är hämtat från ett tillfälle av "Rulle på stan" där ungdomarna har med sina föräldrar för att visa vad man lärt sig och att föräldrarna skall få testa på att själva åka rullstol.

Gruppen av ungdomar åker rullstol i en mindre skateboardpark när en av två fritidskonsulenter instruerar att man skall åka vidare till en trappavsats hundra meter därifrån. Anders, en kille i femtonårs åldern som är en väldigt duktig rullstolsåkare, åker först och börjar öva i trappan innan de andra kommit fram. Han har utvecklat en mycket bra rullstolsteknik genom att vara med på "Rulle på stan" och utan några problem åker han ner för de fyra stegen. Den övriga gruppen dyker upp efter en liten stund. Anders fortsätter åka i trappan. En av fritidskonsulenterna vänder sig till Anna, en tjej i femtonårs åldern som liksom Anders använder en aktiv rullstol, och frågar om hon vill prova att åka i trappan och får ett kort "Nej" som svar tillbaka. "Vi tvingar ingen" svarar fritidskonsumenten och visar på så sätt på den träningspedagogik som finns i "Rulle på stan" och som lägger vikt vid den enskilda individens egna förutsättningar och strävanden skall premieras. Lite senare under samma tillfälle men vid en annan trappa vänder sig den andra fritidskonsumenten till Anna och frågar om hon inte vill testa att åka i trappa men även vid detta tillfälle blir det ett nej.

Samtidigt som en vana kan skapa en tillit i vardagen att våga göra saker kan det också finnas en oro i att testa och våga göra nya saker. Individen är nöjd med de tidigare vanor hon eller han har och tycker att vardagen går att hantera med dessa. Men att inte försöka lära sig en teknik för att ta sig ner för trappor gör också att Anna inte kommer skapa nya möjligheter att ta plats i stadsmiljön. Att lära sig tekniken gör det också möjligt att inte behöva se trappor och höga kanter i staden som ett hinder, utan som en kant som individen kan bemästra. Samtidigt kan vi förstå att det är en skillnad att lära sig att använda hissen och att använda rullstolen i trappor, i trappan utsätter sig individen för vissa individuella risker, som att trilla (jfr Douglas, 1992).

Vad jag menar är att det är centralt att hitta en kulturanalytisk modell för att synliggöra dessa trögrörliga kulturer då en del av dem kan sägas vara hindrande för de ungdomar som använder rullstol. Kan vi analysera vilka vanor som hindrar ungdomar som använder rullstol i sin vardag finns det också en möjlighet att skapa habilitering som kan bryta den trögrörliga kulturen och ge ungdomarna en ny tillit att på egen hand våga röra sig i stadsmiljö. Som jag skrev tidigare kan de trögrörliga kulturerna ha många och skiftande uttryck, skall en modell användas för att synliggöra den trögrörliga kulturen måste den också kunna ge en förståelse för sådana skilda saker som den praktiska rutinen att använda hiss och att det finns ungdomar som inte vågar ta risker på samma sätt som andra ungdomar.

Den kulturanalytiska modell som jag här skall presentera delar upp vanan i en kroppslig praktik och i en social praktik. Den första praktiken fokuserar på hur individen lär sig att hantera den plats som hon eller han besöker genom en kroppslig erfarenhet. En sådan kroppslig praktik kan vara kunskapen att ta sig upp och ner för trottoarkanter på egen hand eller öppna tunga dörrar. Den sociala praktiken handlar istället om mötet med andra människor och ett sådant exempel gavs tidigare när Mikael valde att fråga busschauffören om det var rätt buss att ta för att komma till Torget. Här hade Mikael lärt sig att socialt förhålla sig till stadsmiljön genom att ta hjälp av de människor som befann sig i hans omgivning. Den sociala praktiken handlar också om kunskaper om hur man läser av en busstidtabell eller beställer en fika på ett café. Jag skall här fördjupa de två termerna.

Kroppslig praktik

I det längre etnografiska exemplet där vi fick följa Mikaelns väg från köpcentrumet till bussen återgavs ett antal exempel där han med hjälp av rullstolen tog sig över hinder som krävde en viss teknik. Ett sådant hinder var trottoarkanten som han var tvungen att ta sig både ner och upp för när han skulle över vägen. För detta krävs en teknik att hantera rullstolen både vad gäller balans och en färdighet i hur man tar sig över kanter med rullstol. Mikael har genom "Rulle på stan" fått öva upp en kroppslig praktik för hur rullstolen skall hanteras, vilket också ger honom en förtrogenhet för vad han klarar av att göra i stadsmiljö. Denna kroppsliga praktik är central att ge en större förståelse för om vi samtidigt skall kunna diskutera vilka vanor som habiliteringsträningen skapar för ungdomar.

Innan jag ger fler exempel från själva träningen skall jag här återge en diskussion jag hade med Mikael angående vad han lärt sig genom att vara med på "Rulle på stan", i intervjun frågade jag honom just detta:

Mikael: Jag tycker att jag har lärt mig mycket. Gå på bussarna och gå av. Åka upp och ner för rulltrappor. Sen har jag lärt mig att köra över kanter. Hålla balansen utan stödhjul¹ och med stödhjul, det skall man göra när man tar sig över höga kanter, det tycker jag att jag rätt så bra på. Stadsträningen är rätt så kul faktiskt, om jag får säga det själv.

Kristofer: Vad är det som är roligt tycker du?

Mikael: Jag tycker att man lär sig mycket. Man lär sig att kunna klara sig själv över övergångsställen, man skall stå på höger sida. Man får, om man vill, köra på cykelväg, men det är lite farligt. Jag vet ju vilken sida man skall hålla sig på.

I det här intervjuavsnittet återger Mikael olika moment som kräver en kroppslig praktik, vilket är något han har lärt sig på stadsträningen. Det har genom den nyförvärvade kroppsliga praktiken också uppstått en självsäkerhet hos Mikael, att han klarar av allt från att ta sig upp på bussar, ta sig över höga kanter, ta sig fram på cykelvägar och så vidare. Känslan av självsäkerhet finns i att han anser sig vara "rätt så bra" på det han har lärt sig. Många av momenten som han återberättar kan hänföras till en kroppslig färdighet. Fortsättningsvis skall denna kroppsliga praktik diskuteras i förhållande till vanan.

Jag bygger mina resonemang kring den kroppsliga praktiken på Maurice Merleau-Pontys fenomenologiska filosofi över kroppens vara (Merleau-Ponty, 1999). Vad som intresserar mig i denna filosofi är hur kroppen är sammanflätad med de objekt som omger individen och hur kroppen har lärt sig en färdighet att hantera dessa objekt på ett visst sätt. Kroppen behöver på detta sätt inte föreställa sig den omvärld som den är en del av utan den handlar utifrån rutiner som den tidigare har införlivat. Att lära sig köra rullstol är på detta sätt en färdighet som när den väl är inlärd gör att gränsen mellan objektet rullstol och individen minskar. När Mikael berättar att han lärt sig köra över kanter och balansera på bakhjulen utan rullstolens tippskydd är detta en sådan kroppslig färdighet som han inte längre behöver reflektera över när han utför momentet. Färdigheten blir central när han till exempel skall ta sig över ett övergångsställe och han kan koncentrera sig på

¹ Tippskydd sitter baktill på den aktiva rullstolen och skall förhindra att brukaren slår runt. Samtidigt är tippskydden i vägen om man till exempel skall ta sig ner för trappor och kanter och måste då fällas in. Den som är van rullstolsanvändare plockar bort tippskydden eftersom det ger fler möjligheter att ta bemästra olika hinder.

biltrafiken istället för på hur han skall styra kroppen och rullstolen. På detta sätt är det "kroppen som »förstår» när en vana förvärvas" menar Merleau-Ponty och inte individens föreställning om kroppens nya kunskaper (Merleau-Ponty, 1999: 108).

En sådan kroppslig praktik blir också synlig när jag följer med Anders när han åker med rullstolen i en skateboardpark. Anders åker alltid utan tippskydd och kan därför i praktiken slå runt baklänges med rullstolen. I skateboardparken tar han en ordentlig fart och rullar hög upp på en av de branta ramperna. När han kommit upp till hälften av rampen rullar han sedan baklänges och i den situationen ser det för en utomstående ut som om tyngdpunkten skulle ha förskjutas och han med lätthet skulle ha kunna tippa baklänges. Anders mamma och även en av fritidskonsulenterna uttrycker sin oro över vad de ser, men Anders har kontroll över situationen och väl nere på den plana marken snurrar han snabbt runt och kan rulla framåt igen. Exemplet synliggör hur en ung kille som Anders är sammanflätad med rullstolen och hur han har en kroppslig praktik som gör att han vet exakt var gränsen går för när de skall börja tippa baklänges. När jag vid detta tillfälle frågar Anders om han kan beskriva för mig hur han gör när han åker upp för rampen och rullar baklänges, tittar han på mig och säger nej.

Med utgångspunkt i att det är kroppen som "förstår" kan vi också inse varför det är så svårt för ungdomarna att berätta om vad de lärt sig. Att berätta för mig hur de gör för att till exempel ta sig upp för en ramp eller ner för en trappa med rullstolen är inte enkelt när vi sitter och pratar hemma vid köksbordet. När jag intervjuar Robert, en kille i femtonårs åldern som är delvis gående och använder aktiv rullstol ibland, gör han trots allt ett försök att återge de olika stegen.

Kristofer: Vad är det man skall lära sig för att ta sig ner för en trappa? Vad behöver man lära sig?

Robert: Först och främst skall man titta rakt fram och så ta det lugnt. Sen åker man ner för det första trappsteget, sen när man kommer ner där så skall man dra bak hjulen. Sen skall man sitta där och känna lite, sen när man tycker att man är färdig skall man ta nästa trappsteg. Så håller man på så hela tiden.

Hur man åker ner för första trappsteget och hur man sen skall "känna lite" är en sådan kroppslig vana som är svår att beskriva men som i situationen vid trappan går av sig själv för den som lärt sig den kroppsliga praktiken. Att fråga ungdomar vad de använder den nyinlärda tekniken till kan av denna anledning vara meningslöst, utan istället är det bättre att observera deras framsteg i stadsmiljön (jfr Frykman och Gilje, 2003).

Som också Merleau-Ponty poängterar assimileras en ny mening i förhållande till individens existens när kroppen förvärvar en ny kroppslig praktik (Merleau-Ponty, 1999). Att kroppsligt lära sig att ta sig ner för trappan skapar en ny vana för individen där hon eller han kan betrakta och närma sin omvärld på ett nytt sätt. Platser som tidigare var svårtillgängliga blir nu möjliga att besöka och vara på då man känner en tillit till att man behärskar platsens olika hinder. För Mikael och Robert var trappan ett oöverstigligt hinder innan de började med stadsträning, men med träning har trappan blivit något man kan ta sig nerför och på så sätt kan man också använda rullstolen mer aktivt. Med en utökad kroppslig praktik blir rullstolen i högre grad en "frigörare" (jfr Sapey et al., 2005).

Jag skall avsluta med ett träningstillfälle som exemplifierar hur en utökad kroppslig praktik förändrar individens existens. Det är Anna som vid tillfället tränar att ta sig upp för en trappa som har låga trappkanter men långa trappsteg. Första kanten är lite högre än de andra och Anna kommer inte över denna kant och upp på trappsteget. Fritidskonsulenten kommer fram till henne för att hjälpa till och berättar hur hon skall göra för att ta sig upp. "Titta inte ner" säger fritidskonsulenten och fortsätter att beskriva hur hon skall hålla händerna för att få tillräcklig kraft att trycka upp sig över kanten. Fritidskonsulenten visar på sin egen rullstol hur hon skall ha sina händer: "Du skall ha händerna här" och så drar fritidskonsulenten fram händerna för att visa var Anna håller nu: "Här behöver du inte den kraften". Anna försöker att komma över kanten på nytt men blir stående bredvid och lyckas inte trycka upp sig. Fritidskonsulenten säger på nytt: "Var hade jag händerna? Långt fram". Så rullar fritidskonsulenten fram till Anna och visar på Annas egen rullstol var händerna skall vara: "Där framme, jättebra, håll armarna fram". Anna försöker på nytt och den här gången kommer hon upp på första trappsteget och kan sen lätt ta sig upp för de andra fem trappstegen.

Genom att få instruktioner och att själv öva lär sig Anna en ny kroppslig praktik som i förläggningen kan producera en ny vana i hennes vardag. I detta exempel handlar det om att inte vara hindrad av kanter i staden, utan att ha möjlighet att välja vilken väg man vill när man skall ta sig till sina kompisar eller åka till caféet. Rullstolen blir i sammanflätning med en ny kroppslig praktik en frigörare som öppnar upp möjligheter för Anna i hennes vardag. Genom den kroppsliga praktiken finns det möjlighet att synliggöra delar av den trögrörliga kultur som här diskuteras.

Social praktik

Som jag skrev tidigare handlar den sociala praktiken om dels mötet med andra människor och hur individen skapar relationer, dels den kunskap individen besitter för att lösa sociala problem. För många av ungdomarna som är med i "Rulle på stan" är det inte alltid självklart hur man beställer en hamburgare på en snabbmatsrestaurang eller löser en biljett på stadsbussen. För andra ungdomar som är med i "Rulle på stan" har man valt att inte åkt buss eftersom det har ansetts som komplicerat i jämförelse med färdtjänst. För att förtydliga vad den sociala praktiken kan innebära och hur den är en central del i habiliteringen skall jag ge ett exempel när Josefin skall åka stadsbuss. Josefin är i femtonårs ålder och använder sig av rullstol.

Vid det här tillfället av "Rulle på stan" har gruppen bestämt möte på en tågcentral och Josefin och Anneli möts upp av en fritidskonsulent och en sjukgymnast. Anneli använder elrullstol och har sin assistent med sig, medan Josefin kommer själv och har tagit sig till tågcentralen med hjälp av tåg från där hon bor. Just detta tillfälle börjar med att Josefin pratar med fritidskonsulentsen och sjukgymnasten om vad hon vill göra idag och hon berättar att hon vill träna på att åka buss. Trots att hon klarar av att åka tåg är det andra problem med bussen som hon känner att hon vill lära sig. De tre bestämmer en hållplats till Josefin skall ta sig tillsammans med fritidskonsulentsen medan Anneli kör med sin elrullstol till samma plats. Josefin får till uppgift att ta reda på vilken buss hon skall ta samt när och vilken busstation den går ifrån. "Jag frågar" säger Josefin och tar sig till kundtjänst som finns på stationen, jag följer med medan de andra stannar kvar och väntar.

Det är automatiska dörrar som öppnas när Josefin närmar sig och väl inne på kundtjänst tar hon en nummerlapp och väntar på sin tur. Hon behöver inte vänta längre utan kan åka fram till disken nästan omedelbart. Hon frågar vilken buss hon skall ta för att komma till platsen som de har planerat att åka till. Hon åker tillbaka till gruppen som står och väntar och tillsammans med fritidskonsulentsen ger de sig iväg till busshållplatsen. Jag följer efter. För att komma på rätt buss måste vi ta oss över ett övergångsställe och Josefin kör direkt mot övergångsstället och när hon kommer över ställer hon och fritidskonsulentsen sig för att vänta på bussen. Fritidskonsulentsen ställer en fråga till Josefin när de står och väntar: "Kan man se här var bussarna går?" Josefin svarar ja och pekar på en informationstavla där alla bussarna som går från hållplatsen står uppskrivna. Snart kommer deras buss.

Att under kontrollerade former och med hjälp av en fritidskonsulent kan hon testa att klara sig på egen hand i stadsmiljö och får också möjlighet att bygga upp en känsla av att hon klarar av att till exempel använda sig av stadsbussen, hon får en tillförlit i att våga ta del av alla de möjligheter staden erbjuder. Träningen omvandlar det tidigare okända och lite riskfyllda till något hon känner att hon är van vid att klara av och känner en tillit till att kunna göra.

Den sociala praktiken kan efterhand bli en ordnande princip i vardagen. Jonas Frykman och Orvar Löfgren menar att vanan blir närvarande i vardagen: "Den dagliga rutinen gör de flesta av vår kulturs grundläggande principer till självklara och allestädes närvarande. Vi bestämmer oss inte för vad som är rent eller smutsigt, hur hårt man skall ta i när man arbetar, trösta kinkande barn eller salta i maten" (Frykman & Löfgren, 1991: 16). På detta sätt är vanan ett effektivt sätt att spara energi i vardagen och låta sådant som att hitta rätt buss i staden, beställa hamburgare på en snabbmatsrestaurang eller orientera sig i staden gå på rutin. Men det är också så att dessa inlärdade vanor är en del av hur vi upprepar den kultur som vi är en del av och därmed reproducerar vissa handlingsmönster som är sanktionerade i kulturen.

Det tidigare exemplet med hissen visar på hur ungdomarna socialiserats in i en vana att alltid få hjälp när de skall ta hissen och behöver av denna anledning inte själv reflektera över hur man går till väga för att åka från en våning till en annan. När de senare hamnar i en situation där de på egen hand skall bruka en hiss får de svårt att klara av detta. Den tidigare så självklara socialiseringen in i ett visst handlingssätt blir plötsligt obrukbar. Istället för att den dagliga rutinen blir en ordnande princip som sparar energi blir just denna rutin en begränsning i vardagen och något som kan upplevas vara en ovana. Med hjälp av den sociala praktiken kan vi synliggöra dessa ovanor som på olika sätt begränsar ungdomar som använder rullstol i stadsmiljö. Att vara utestängd från en plats i staden behöver därmed inte bara betyda att det är ett fysiskt hinder som individen skall lära sig att komma över utan det kan också vara ett socialt hinder som individen måste överkomma på andra sätt än med kroppen och rullstolen.

En central del i "Rulle på stan" är att ungdomarna skall lära sig att mer självständigt ta sig fram i staden (jfr Berg och Sköldbäck, 2009). Oftast handlar det om övningar som liknar den som gavs i inledningen till denna studie där tre ungdomar skulle ta sig från en plats till en annan. Även Mikael fick testa på en sådan övning när han kom fram till Torget efter att ha åkt stadsbuss från köpcentrumet. Hans nästa övning blev att ta sig tillbaka till köpcentrumet. Jag vill ge några exempel från

denna övning eftersom den visar hur centralt det kan vara att lära sig att fråga om vägen för att hitta i staden. När Mikael är beredd att börja övningen får han en massa frågor från fritidskonsulenterna:

Fritidskonsulent 1: Vi vill komma tillbaka till köpcentret. Har du en plan?

Fritidskonsulent 2: Jag tänkte också det, vet du hur området ser ut?

Mikael: Köpcentret ligger där vid... [Mikael fullföljer inte meningen].

Fritidskonsulent 1: Har du en aning om i vilken riktning? Om man inte vet frågar man.

Mikael stannar en man som går förbi gruppen och frågar honom var köpcentret ligger. Mannen berättar och pekar. Sen vänder sig Mikael mot fritidskonsulenterna och säger: "Vi skall gå i den riktningen mellan de husen". Nu kan Mikael börja visa vägen. Efter cirka 500 meter kommer gruppen till en korsning och Mikael blir osäker om han skall fortsätta rakt fram eller svänga. Fritidskonsulent 1 ser detta och frågar honom: "Om man inte är riktig säker så vad gör man då"? Mikael svarar "frågar". En man kommer gående och Mikael stannar honom för att fråga. Det visar sig att han inte är från staden och kan inte svara var köpcentret är. Istället kommer en mamma med sin tonårsdotter och dem frågar Mikael. De berättar och pekar samtidigt på köpcentret som nu syns. Mikael vänder sig till gruppen och berättar, efter detta fortsätter han rulla.

I denna korta färd visar Mikael prov på en social praktik för hur han kan orientera sig i staden. I "Rulle på stans" regi får ungdomarna träna på att skapa denna sociala praktik som de senare kan använda på egen hand i sin vardag eller tillsammans med sina assistenter. Det skapas en tillit hos ungdomarna som bygger på att man vet hur man hanterar sociala relationer på ett, vad man uppfattar som, lämpligt sätt i varje specifikt sammanhang (jfr Misztal, 1996). Men liksom den kroppsliga praktiken är denna sociala praktik svår att verbalisera för ungdomarna. När man i intervjusituationer frågar dem vad de faktiskt har lärt sig så hänför de oftast till sådant som kan sägas vara den kroppsliga praktiken, man har lärt sig köra ner för kanter, balansera på bakhjulen eller ta sig upp på stadsbussen, mer sällan berättar man om hur man lärt sig hitta i stadsmiljö, fråga om vägen, lösa biljett på bussen och så vidare. Delvis kan detta ha med hur intervjun är upplagd och att ungdomarna tänker sig att det är själva träningen med rullstolen som jag är intresserad att veta mer om, men det handlar också om att den sociala praktiken är något som sker automatiskt.

En annan anledning till att den sociala praktiken är mer dold har förmodligen att göra med att den i högre grad upplevs vara kopplad till det egna känslomässiga

jaget (jfr Norbert, 1989). Vi upplever att de självklara vanor som vi lagt oss till med är en central del av vår identitet, något som blir problematiskt först när någon säger åt oss att vårt handlande är fel. Kanske är detta anledningen till att det är enklare att inta rollen av att ta emot hjälp, än att ifrågasätta hjälpen och skapa egna rutiner. Jag vill här ge ett exempel som utgår från fortsättningen på inledningen i denna studie där tre ungdomar tog sig på egen hand till en snabbmatsrestaurang för att väl där öva på att öppna dörren in till restaurangen. Först ut att göra denna övning av de tre ungdomarna är Robert som rullar fram med sig rullstol och gör sig beredd att öppna dörren. Men precis när han skall öppna dörren kommer en tjej mellan och öppnar dörren för att själv gå in. Hon håller dörren öppen och väntar på att Robert skall åka efter, men när han säger att hon kan stänga dörren blir hon förvånad över att han inte tar emot hjälpen. Att i denna situation ta emot hjälpen hade varit enklare för Robert då han både lätt hade kunnat rulla in och, kan vi förmoda, samtidigt intagit en vedertagen roll av att behöva hjälp som rullstolsanvändare (jfr McRuer, 2005).

Med den sociala praktiken vill jag införa en term som kan synliggöra de "ordnande principer" som återfinns i vardagen och som ungdomar som använder rullstol behöver lära sig för att känna en tillit till att på egen hand våga röra sig i stadsmiljö. Det är inte bara den kroppsliga praktiken ungdomarna behöver träna på för att kunna ta plats i staden, utan i lika hög grad behöver de träna på alla de skrivna och oskrivna regler som också gäller. Samtidigt har jag velat peka på det problematiska med termen då den både är svår att synliggöra och svår att förändra. Här finns en trögrörlig kultur som gör att vissa vanor består.

3. Diskussion

Sammanfattningsvis är detta en studie som handlar om hur habiliteringsträningen "Rulle på stan" kan få ungdomar att använda sin egen rullstol som en frigörare istället för ett hjälpmedel som individen upplever ställer till bekymmer i användandet och i mötet med andra människor. Genom träning kan individen lära sig att använda det rullande hjälpmedlet på ett mer optimalt sätt och dra nytta av de möjligheter som finns i denna tekniska produkt. "Rulle på stan" är också en habiliteringsträning som lägger stor vikt vid de sociala praktikerna.

I första delkapitlet, "På stan", diskuteras kritiska platser som ett begrepp för att synliggöra de hinder som ungdomarna möter i staden och som de behöver träna på för att kunna överkomma (jfr Hansson, 2007a). Det är ett begrepp som analyserar hur en plats blir kritisk när ett hinder uppstår och individen måste förhålla sig till detta hinder för att antingen ta sig vidare eller kunna stanna kvar på platsen. Begreppet belyser på detta sätt hindren i en miljö men också individers möjligheter och begränsningar till agerande. Genom att studera ungdomarnas agerande kan också habiliteringen synliggöra de hinder som är specifika för den enskilda individen och på så sätt möta individers olika förutsättningar och strävanden, vilket är centralt i habiliteringsträningen (jfr Berg och Sköldbäck, 2009). Genom dessa specifika händelser på enskilda platser finns det också en möjlighet att synliggöra de vanor som ungdomarna brukar i sin vardag.

I delkapitlet "Nya vanor, gamla ovanor" diskuteras hur de vanor som ungdomarna har socialiserats in sedan tidigare kan vara hindrande när de på egen hand skall röra sig i staden. Genom vanorna uppstår hinder på platsen på grund av att man aldrig fått lära sig hur man skall överkomma dem. "Rulle på stan" kan sägas vara en habiliteringsträning som försöker lära ungdomarna andra sätt att förhålla sig till hindren så att dessa omvandlas till något man kan bemästra. Med träning och att man använder den nya kunskapen i sin vardag kan ungdomarna utveckla nya vanor att använda i sin vardag. Samtidigt som en vana kan skapa en tillit i vardagen att våga göra saker kan det också finnas en oro i att testa och våga göra nya saker som bryter mot denna äldre vana. I delkapitlet föreslås en uppdelning mellan vanan i en kroppslig praktik och i en social praktik för att synliggöra dessa olika vanor.

I "Den kroppsliga praktiken" diskuteras hur kroppslig erfarenhet i hur individen skall handskas med rullstolen skapar en förtrogenhet i hur hindren skall bemästras. Dessa praktiker är en del i de vanor ungdomarna har och när praktikerna utökas genom att ungdomarna lär sig nya tekniker ges större möjligheter att använda rullstolen som en frigörare. Genom att lära sig en ny praktik kan individen också göra andra saker i staden.

I det avslutande delkapitlet "Den sociala praktiken" vänts fokus mot sociala praktiker och hur dessa skapar en viss typ av vanor i vardagen. Dels handlar det om vanor om hur man skapar möten och relationer till andra människor, dels en kunskap om de sociala färdigheter man behöver för att kunna röra sig i en stad, som till exempel att veta hur man läser en busstidtabell eller beställer en hamburgare på snabbmatsresturangen. Genom att få öva på denna typ av praktiker inom habiliteringsträningen finns det möjligheter för individen att börja skapa en tillit till att också våga göra dessa saker i den egna vardagen och inte lämna över ansvaret att beställa fika eller köpa bussbiljett till sina föräldrar eller assistent.

Centralt för delkapitlen har varit att visa hur begreppet vanor kan ge en förståelse för hur habiliteringsträning ger ungdomar nya möjligheter i sin vardag att skapa ett mer självständigt liv och ett aktivt deltagande i samhällslivet (jfr SOSFS, 2008:20). Jag har tagit exempel från habiliteringsträningen "Rulle på stan" men vill samtidigt mena att mina resonemang är mer allmänna och kan föras över till andra områden inom habiliteringen. Vad studien samtidigt visat, och detta vill jag också mena är ett allmänt resonemang, är de vanor som på olika sätt begränsar ungdomarna i sin vardag. Jag har genom termerna den kroppsliga och den sociala praktiken försökt visa på hur "Rulle på stan" kan bryta dessa gamla vanor och skapa nya. Istället för att individen skall bli inlåst i ett fack för vad hon eller han kan göra finns det en möjlighet med habiliteringens hjälp att skapa färdigheter hos individen så att denna kan frigöra sig från begränsningarna. Samtidigt är detta ett resonemang där ett stort förklaringsvärde gällande ungdomars möjligheter och begränsningar att handla läggs på individen, medan relationen mellan individ och samhälle inte är lika tydlig. Jag skall därför här diskutera hur mina resonemang förhåller sig till den vetenskapliga diskussion som finns kring relationen individ (aktör) och samhälle (struktur), det är en central diskussion för denna studie då den tydliggör vilken roll hälso- och sjukvårdens habiliteringsträning har för att minska de strukturella begränsningar som individen är utsatt för i samhället (jfr Söder, 2005).

Inom handikappforskningen finns en sedan länge pågående debatt mellan å ena sidan samhällsperspektivet som analyserar strukturella förhållanden, å andra sidan individperspektivet som analyserar individers dagliga erfarenheter av att leva med en funktionsnedsättning (jfr Thomas, 2007). Kritiken från samhällsperspektivet gör gällande att forskning utifrån ett individperspektiv missar att ge en förståelse för de strukturer i samhället som begränsar grupper i samhället som har en funktionsnedsättning. Kritiken från individperspektivet är att samhällsperspektivet osynliggör individen och därmed inte kan nyansera och problematisera strukturernas påverkan på individer (jfr Barnes och Mercer, 2000). De båda perspektiven behöver inte utesluta varandra även om de i en och samma analys är svåra att sammanföra eftersom de ger olika förståelse för liknande frågeställningar.

Återgår vi till exemplet där Robert skulle träna på att öppna dörren in till snabbmatsresturangen men en ung tjej kom mellan och höll dörren öppen för honom, ger de två olika perspektiven olika förståelse för denna situation. Samhällsperspektivet fokuserar först och främst på de strukturer i samhället som påbjuder att den enskilda individen skall hjälpa en människa som har någon form av funktionsnedsättning. Ett sådant perspektiv skulle analysera hur det bakom denna välvilja återfinns en struktur som definierar människor med vissa typer av funktionsnedsättningar som i behov av mer hjälp i samhället, en välvilja som många gånger döljer ett förakt (jfr McRuer, 2005). Det är en struktur som kan ge en förståelse för dörrsituationen och det handlande som utspelar sig där, men det är också en struktur som ger förståelse för den diskriminering människor med funktionsnedsättning blir utsatta för i samhället.

Individperspektivet bortser inte från denna struktur men har inte som sin primära utgångspunkt att ge förståelse för den i sin helhet, utan snarare fokuserar detta perspektiv på individens agerande och upplevelser av själva situationen. Genom att fördjupa sig i denna enskilda situation intresserar sig forskaren med ett individperspektiv för hur individens agerande inte bara (re)producerar själva strukturen utan också hur hon eller hans handlande skapar motståndhandlingar mot de handlingar som på olika sätt stärker den rådande strukturen. Genom det enskilda exemplet kan situationen göras mer komplex istället för att forskaren ger en övergripande förståelse. Det kan vara mer centralt att peka på hur Robert agerar och inte tar emot välviljan eller hur överraskad tjejen blir när hennes hjälp inte mottas positivt och vad detta kan innebära för de inblandade individernas möjligheter och begränsningar till handlande. Utifrån ett kulturanalytiskt perspektiv är det svårt att se att samhällsperspektivet skulle kunna stå för sig själv utan också lyfta fram de enskilda individernas erfarenhet och agerande (jfr Olsson, 2010).

Vi kan här se att de två förklaringsperspektiven är centrala för att förstå situationen och den ena utesluter inte den andra. Det är två perspektiv som kan användas i studiet av habilitering utifrån ett kulturanalytiskt perspektiv. Som jag skrev i inledningen till denna studie har habiliteringens behandlingsprocess som mål att utveckla och bibehålla individers bästa möjliga funktionsförmåga, detta är ett perspektiv som fokuserar på den enskilda individen, samtidigt är habiliteringen en del av samhället. Det är inte vilken funktionsförmåga som helst som skall utvecklas utan, som Socialstyrelsen skriver, de som "skapar goda villkor för ett självständigt liv och ett aktivt deltagande i samhällslivet" (SOSFS, 2008:20). Med detta perspektiv kommer habiliteringen att formas utifrån de strukturella erfarenheter, kunskaper och värden som sätter riktlinjerna för vad hälso- och sjukvården anser att ungdomar skall klara. I denna studie har dessa strukturella värden diskuterats genom att fokusera på de vanor som produceras och reproduceras inom en specifik habiliteringsträning.

Perspektivet som lyfter fram enskilda individernas erfarenhet och agerande är också centralt för att som i studien diskutera rullande hjälpmedel som frigörare för individen snarare är ett hinder (jfr Nygren, 2008; Sapey et al., 2005). Vad gör och vad kan habiliteringen göra för att stödja ungdomar i sitt eget rullande? Hur kan habiliteringen vara stödjande i ungdomarnas kamp att bryta gamla vanor för att istället anamma nya där de får utökade möjligheter att ta sig fram i staden? Detta är frågor som inte enbart kan besvaras med ett samhällsperspektiv, utan här behövs ett individperspektiv som kan lyfta fram och ge förståelse för de enskilda individernas agerande, men också vilken roll habiliteringen med dess personal spelar i denna process.

Därmed är vi tillbaka till den träningspedagogik som finns i "Rulle på stan" och som fokuserar på att ta utgångspunkt i den enskilda individens egna förutsättningar och strävanden (Berg och Sköldbäck, 2009). Ett kulturanalytiskt perspektiv kan vara en viktig del i denna pedagogik genom att de perspektiv och analyser som görs genom kulturanalysen kan synliggöra individers individuella förutsättningar och strävanden. Det är ett perspektiv som försöker förstå och samtala med de ungdomar som är en del av habiliteringen (jfr Young, 1990). Det är genom att ta utgångspunkt i den enskilda individen som en förståelse för deras situation kan skapas och därmed också en habilitering som utformas på ungdomarnas villkor. Denna studie har lyft fram vanorna, i form av de kroppsliga praktikerna och de sociala praktikerna, som en ingång till att ge förståelse för ungdomarnas perspektiv.

Vi närmar oss här, avslutningsvis, en kulturanalys som intresserar sig för de etiska frågeställningar som personalen inom habiliteringsträningen står inför när de riktar in sig på vad som skall läras ut inom habiliteringen och vad som inte skall läras ut. Kort menar jag att en etisk frågeställning är en situation där olika handlingsalternativ står i värdekonflikt med varandra och där ett val måste göras (Hansson, 2008). Värdekonflikterna i denna studie återfinns här i de val personalen måste göra mellan vilka vanor som man anser skall premieras i habiliteringsträningen och vilka vanor som skapar begränsningar för ungdomarna och som man försöker vänja av dem vid. Etiken är på detta sätt en del av kulturen (jfr Lundin, 2004). Genom att beskriva situationer etnografiskt finns det en möjlighet att åskådliggöra hur ungdomar upplever, resonerar och/eller agerar i förhållande till de olika handlingsalternativ som finns och som, mer eller mindre, står i värdekonflikt med varandra. Personalen ansvarar för många av de handlingsalternativ som måste göras och därmed blir man också en del i vilka vanor som produceras och reproduceras inom en specifik habiliteringsträning. Genom ett individperspektiv finns det en möjlighet att få en förståelse för denna värdekonflikt och skapa en habiliteringsträning som utgår från individen och härigenom skapa möjligheter till handlande för den enskilda ungdomen.

Det kulturanalytiska perspektivet som presenterats i denna studie har som utgångspunkt att peka på vilka möjligheter respektive begränsningar som föreligger individers handlande. Studien vill därmed säga något om vilken roll habiliteringsträningen har att stärka möjligheterna för ungdomar som använder rullstol i staden. Det handlar om att synliggöra begränsningarna och därmed göra det möjligt att förändra dessa till möjligheter, det handlar också om att skapa möjligheter och få ungdomarna att se dessa i sitt användande av rullstolen. Det är ett perspektiv som lyfter fram det rullande hjälpmedlet som en frigörare som skapar möjligheter för ungdomar i staden.

Referenser

- Barnes, C. och Mercer, G. (2000). Granskning av den sociala handikappmodellen. I: Tideman, M. (red.) *Handikapp, synsätt, principer, perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, M. och Sköldbäck, P. (2009). Rulle på stan. En utvärdering av stadsträning i rullstol med barn och ungdomar samt personal på Barn- och ungdomshabiliteringen inom Region Skåne. I: *Habilitering & Hjälpmedel*, Fou-enheten, Region Skåne, Nr. 2.
- Bohlin, U. (2009). *Habilitering i fokus. En människobehandlande organisation och dess utmaningar*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Borelius, B. (1998). *Tillit och habitus*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Nr. 24. SEC, ILU, Uppsala Universitet.
- Cresswell, T. (1996). *In place/Out of place. Geography, ideology and transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Douglas, M. (1992). *Risk and blame. Essays in cultural theory*. New York: Routledge.
- Franzén, M. (2005). Mellan stigma och karisma. Stureplan, Sergels torg och platsens politik. I: *Fronesis*, Nr. 18, 136-152.
- Frykman, J. och Löfgren, O. (1992). *Svenska vanor och ovanor*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Frykman, J. och Gilje, N. (2003). *Being there. New perspectives on phenomenology and the analysis of culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of culture. Selected essays by Clifford Geertz*. New York: Basic Books.
- Glesson, B. J. (1996). A geography for disabled people? I: *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 21, Nr. 2, 387-396.
- Glesson, B. J. (1999). *Geographies of disability*. London: Routledge.
- Hansson, K. (2007a). Unga viljor – kritiska platser. Platsens betydelse för unga män med astma och allergi. I: Olin Lauritzen, S. (red.) *Leva med allergi. Samhällsvetenskapliga och humanistiska perspektiv*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Hansson, K. (2007b). *I ett andetag. En kulturanalys av astma som begränsning och möjlighet*. Stockholm: Critical Ethnography Press.
- Hansson, K. (2008). Etnologisk analys av etiska problem inom hälso- och sjukvården. En sammanfattning av en avhandling. I: *Socialmedicinsk tidskrift*, Nr. 2, s. 185-188.

- Hansson, K. (2009). Platsens möjligheter för ungdomar som använder rullstol. Opublicerat paper från Handikappforskningens dag, Högskolan Kristianstad, 2009-11-25.
<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1545171&fileId=1545172> (2010-08-16).
- Hedvall, P-O. (2009). *Aktivitetsdiamanten. Modellering av en vidareutvecklad tillgänglighet*. Lunds Universitet: Doktorsavhandling, CERTEC, LTH nummer 2:2009.
- Jackson, M. (1996). *Things as they are. New direction in phenomenological anthropology*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kaijser, L. och Öhlander, M. (1999). *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Kitchin, R. (1998). 'Out of place', 'Knowing one's place': space, power and the excusion of disabled people. I: *Disability & Society*, Vol. 13, Nr. 3, 343-356.
- Krantz, O. (2009). *Social construction of technical aids. Personal meaning and interactional effects of disability and assistive devices in everyday life*. Lund University: Faculty of Medicine, Doctoral Dissertation Series 2009:23.
- Lundin, S. (red.) (2004). *En ny kropp. Essäer om medicinska visioner och personliga val*. Lund: Nordic Academic Press.
- McRuer, R. (2005). Miffoteori. I: *Arena*, Nr. 6, 28-30.
- Merleau-Ponty, M. (1999). *Kroppens fenomenologi*. Göteborg: Daidalos.
- Misztal, B. (1996). *Trust in Modern Societies. The Search for the Bases of Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Norbert, I. (1989). *Sedernas historia – del 1*. Stockholm: Atlantis.
- Nygren, G. (2008). *Skolvardag med rörelsehinder. En etnologisk studie*. Uppsala Universitet: Forum för skolan.
- Oliver, M. (1983). *Social work with disabled people*. Basingstoke: Macmillan.
- Oliver, M. (1993). What's so wonderful about walking? Inaugural professorial lecture, University of Greenwich, 1993-02-09, <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/Oliver/PROFLEC.pdf> (2010-08-16).
- Olsson, C. G. (2010). *Omsorg och kontroll. En handikapphistorisk studie 1750-1930*. Umeå Universitet: Institutionen för kultur- och medievetenskap.
- Reckwitz, A. (2002). Toward a theory of social practices: A development in culturalist theorizing. I: *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243-263.
- Saltzman, K. och Svensson, B. (red.) (1997). *Moderna landskap*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Samuelsson, K. (2002). *Active wheelchair use in daily life. Considerations for mobility and seating*. Linköping University: The Swedish Institute for Disability Research.

- Sapey, B., Stewart, J. och Donaldson, G. (2005). Increases in wheelchair use and perceptions of disablement. I: *Disability & Society*, Vol. 20, Nr. 5, 489-505.
- Socialstyrelsen (2002). *Individuell plan på den enskildes villkor. Slutrapport*. Stockholm: Socialstyrelsens kundtjänst.
- SOSFS 2008:20: *Ändring i föreskrifterna och allmänna råden (SOSFS 2007:10) om samordning av insatser för habilitering och rehabilitering*. Stockholm: Socialstyrelsens kundtjänst.
- Standal, Ø. F. (2009). *Relations of meaning. A phenomenologically oriented case study of learning bodies in a rehabilitation context*. Dissertation from the Norwegian school of sport sciences.
- Söder, M. (red.) (2005). *Forskning om funktionshinder. Problem – utmaningar – möjligheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Thomas, C. (2007). *Sociologies of disability and illness. Contested ideas in disability studies and medical sociology*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Thorne, B. (1993). *Gender play. Girls and boys in school*. Buckingham: Open University Press.
- Young, I.M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press.